

ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС СПІЛЬНОЇ РОБОТИ БЛИЗЬКИХ ОСІБ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

PREVENTION OF CONFLICT OF INTERESTS ARISING DURING THE JOINT WORK OF CLOSE PERSONS: ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECT

Гарашук В.М., д.ю.н., професор,
професор кафедри адміністративного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Федчишин С.А., д.ю.н., доцент,
доцент кафедри адміністративного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено дослідженню особливостей правового врегулювання запобігання конфлікту інтересів, що виникають під час спільної роботи близьких осіб. Розкрито зміст термінів «близькі особи», «обмеження», «пряме підпорядкування», «приватний інтерес», «реальний конфлікт інтересів» й «потенційний конфлікт інтересів». Встановлено що зміст обмеження спільної роботи близьких осіб згідно вимог антикорупційного законодавства полягає у забороні: (1) мати у прямому підпорядкуванні близьких їм осіб; (2) бути прямо підпорядкованими у зв'язку з виконанням повноважень близьким їм особам. Розкрито, що обмеження спільної роботи розповсюджується на осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Проаналізовано порядок врегулювання конфлікту інтересів осіб, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у яких в підпорядкуванні працюють близькі особи. Акцентовано увагу, що обмеження спільної роботи близьких осіб не поширюються на: (1) народних засідателів і присяжних; (2) близьких осіб, які прямо підпорядковані один одному у зв'язку з набуттям одним з них статусу виборної особи; (3) осіб, які працюють у сільських населених пунктах (крім тих, що є районними центрами), а також гірських населених пунктах, однак на вказані суб'єкти поширюються загальні вимоги щодо врегулювання конфлікту інтересів з урахуванням особливостей їх статусу. Встановлено, що на посадових осіб юридичних осіб публічного права, які не зазначені в п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», зокрема на керівників та інших посадових осіб державних та комунальних підприємств, установ, організацій, не поширюються обмеження спільної роботи близьких осіб, визначених в ст. 27 цього Закону, однак на вказаних осіб поширюються вимоги щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, передбачені у ст. 28 Закону України «Про запобігання корупції», включаючи посадових осіб юридичних осіб публічного права сфери охорони здоров'я. Наведені приклади практичного застосування законодавства при виникненні конфлікту інтересів при спільній роботі близьких осіб. Вказано, що при усуненні обставин прямого підпорядкування близьких осіб переведення може бути застосоване як до особи, яка перебуває у прямому підпорядкуванні, так і до особи, у якій в прямому підпорядкуванні перебуває близька особа, натомість, у разі неможливості переведення, звільненню підлягає саме особа, яка перебуває в підпорядкуванні. Зроблено висновок, що обмеження спільної роботи близьких осіб із метою запобігання корупції, мають застосовуватися в тісному взаємозв'язку із вимогами щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, конфлікт інтересів, близькі особи, запобігання конфлікту інтересів, врегулювання конфлікту інтересів, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, державні службовці, охорона здоров'я.

The article is devoted to the study of the features of the legal regulation of the prevention of conflicts of interest arising from the joint work of close persons. The content of the terms "close persons", "restrictions", "direct subordination", "private interest", "real conflict of interest" and "potential conflict of interest" is disclosed. It has been established that the content of the restriction of the joint work of close persons in accordance with the requirements of anti-corruption legislation is the prohibition: (1) to have persons close to them in direct subordination; (2) be directly subordinate in connection with the exercise of authority to persons close to them. It is disclosed that the restriction of joint work applies to persons authorized to perform the functions of the state or local government. The procedure for resolving the conflict of interests of persons authorized to perform the functions of the state or local self-government, for whom relatives work in submission, is analyzed. It is emphasized that restrictions on the joint work of close persons do not apply to: (1) people's assessors and jurors; (2) close persons who are directly subordinate to each other in connection with the acquisition by one of them of the status of an elected person; (3) persons working in rural settlements (except for district centers), as well as mountain settlements, however, these entities are subject to general requirements for the settlement of conflicts of interest, taking into account the peculiarities of their status. It has been established that officials of legal entities of public law not specified in paragraph 1 of part 1 of Art. 3 of the Law of Ukraine "On the Prevention of Corruption", in particular, the managers and other officials of state and communal enterprises, institutions, organizations, are not subject to restrictions on the joint work of close persons, as defined in Art. 27 of this Law, however, these persons are subject to the requirements for the prevention and settlement of conflicts of interest, provided for in Art. 28 of the Law of Ukraine "On the Prevention of Corruption", including officials of legal entities of public law in the field of healthcare. Examples of the practical implementation of legislation in the event of a conflict of interest in the joint work of close people are given. It is indicated that when the circumstances of direct subordination of close persons are eliminated, the transfer can be applied both to the person who is in direct subordination, and to the person who has a close person in direct subordination, instead, in case of impossibility of transfer, the person himself is subject to dismissal, subordinate. It is concluded that restrictions on the joint work of close persons in order to prevent corruption should be applied in close conjunction with the requirements for the prevention and settlement of conflicts of interest.

Key words: administrative and legal support, conflict of interest, close persons, prevention of conflicts of interest, settlement of conflicts of interest, prevention and settlement of conflicts of interest, civil servants, healthcare.

Постановка проблеми. Основною метою антикорупційної реформи є суттєве зменшення корупційних проявів в Україні, зменшення втрат державного бюджету та бізнесу через корупційну діяльність, а також підвищення позицій України у міжнародних рейтингах, що оцінюють рівень корупції. У Стратегії сталого розвитку «Україна» передбачено впровадження нових антикорупційних механізмів. Серед них – декларування майнового стану публічних службовців, запобігання та врегулювання конфліктів

інтересів, перевірка доброчесності службовців та моніторинг їхнього способу життя [1]. У Національній антикорупційній стратегії, одним з напрямів якої є вирішення питання зниження рівня корупції в зонах підвищеного корупційного ризику, зокрема у сфері правоохоронній, охорони здоров'я, земельній, освітній, податковій, митній сферах, у сферах державних закупівель та державної служби [2]. Однак на сьогоднішні правові норми, що визначають антикорупційні заборони та обмеження в Україні,

пройшли достатню апробацію, результати якої свідчать про їх слабку ефективність, яка частково пояснюється відсутністю практичного досвіду конструювання відповідних обмежень в Україні.

Окремі праці присвячені дослідженням запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності судової влади [3], запобіганням та врегулюванням конфлікту інтересів як способу протидії корупції [4], конфлікту інтересів у сфері публічної служби [5, с. 407–427], ефективності антикорупційних заборон та обмежень у діяльності поліцейських в Україні [6], правовому врегулюванню конфлікту інтересів в системі антикорупційного права [7], обмеженням та заборонами, як засобом запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, у діяльності державних службовців [8], визначення «обмеження» як юридичної категорії [9], правових обмежень як засобом попередження зловживанням правом [10] та ін. Аналіз наукової юридичної літератури свідчить, що правове забезпечення обмежень під час спільної роботи близьких осіб в умовах виникнення конфлікту інтересів, досліджені недостатньо.

Мета статті – аналіз змісту та особливостей правового забезпечення обмежень під час спільної роботи близьких осіб в умовах виникнення конфлікту інтересів.

Вклад основного матеріалу. Термін «обмеження» слід розуміти як «юридичні та фактичні наслідки діяльності уповноважених органів державної влади, що засновані на законі та направлені на досягнення відповідних цілей, в результаті яких зменшуються варіанти дозволеної нормами права поведінки фізичних та юридичних осіб шляхом встановлення різного роду меж такої поведінки, що в обов'язковому порядку мають тимчасовий, просторовий та суб'єктивний характер» [9, с. 32]. Законом України «Про запобігання корупції» передбачені види обмежень в діяльності посадових осіб, пов'язаних із конфліктом інтересів [11]. У ст. 27 цього Закону передбачено обмеження спільної роботи близьких осіб із метою запобігання корупції, які мають застосовуватися в тісному взаємозв'язку із вимогами щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

Зокрема, Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII встановлює обмеження щодо спільної роботи близьких осіб (мати у прямому підпорядкуванні близьких осіб або бути прямо підпорядкованими у зв'язку з виконанням повноважень близьким особам), а також заходи щодо запобігання та регулювання конфлікту інтересів, який може мати місце під час спільної роботи близьких осіб. Це положення стосується осіб зазначених у пункті 1 частини першої статті 3 цього Закону [11]. До таких осіб Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII відносить осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

У законодавстві про запобігання корупції під прямим підпорядкуванням визначають відносини прямої організаційної або правової залежності підлеглої особи від її керівника, в тому числі через вирішення (участь у вирішенні) питань прийняття на роботу, звільнення з роботи, застосування заохочень, дисциплінарних стягнень, надання вказівок, доручень тощо, контролю за їх виконанням. До близьких осіб відносять членів сім'ї суб'єкта, зазначеного у частині першій статті 3 цього Закону: чоловіка, дружину, батька, мати, вітчима, мачуху, сина, доньку, пасинка, падчерку, рідного та двоюрідного братів, рідну та двоюрідну сестер, рідного брата та сестру дружини (чоловіка), племінника, племінницю, рідних дядька, тітку, діда, бабу, прадіда, прабабку, внука, онучку, правнука, правнучку, зятя, невістку, тестя, тещу, свекра, свекруху, батько та мати дружини (чоловіка) сина (дочку), усиновлювача чи усиновленого, опікуна чи піклувальника, особу, яка перебуває під опікою або піклуванням зазначеного суб'єкта [11].

Отже, зміст обмеження спільної роботи близьких осіб, згідно вимог антикорупційного законодавства полягає у забороні: 1) мати у прямому підпорядкуванні близьких їм осіб; 2) бути прямо підпорядкованими у зв'язку з виконанням повноважень близьким їм особам [12]. Зазначимо, що особи, які претендують на зайняття зазначених вище посад, зобов'язані повідомити керівництво органу, на посаду в якому вони претендують, про близьких їм осіб, які працюють у цьому органі.

Крім того, потрібно зазначити, що обмеження спільної роботи близьких осіб не поширюються на: (1) народних засідателів і присяжних; (2) близьких осіб, які прямо підпорядковані один одному у зв'язку з набуттям одним з них статусу виборної особи; (3) осіб, які працюють у сільських населених пунктах (крім тих, що є районними центрами), а також гірських населених пунктах [11]. Однак на вказані суб'єкти поширюються загальні вимоги щодо врегулювання конфлікту інтересів з урахуванням особливостей їх статусу. При визначенні належності до гірського населеного пункту слід керуватись Переліком населених пунктів, яким відповідно до Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» надається статус гірських, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 11.08.1995 р. № 647 [13]. У рекомендаціях НАЗК зазначено, що на посадових осіб юридичних осіб публічного права, які не зазначені в п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII, зокрема на керівників та інших посадових осіб державних та комунальних підприємств, установ, організацій, не поширюються обмеження спільної роботи близьких осіб, визначених у ст. 27 Закону. Але, на вказаних осіб поширюються вимоги щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, які передбачені у ст. 28 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Відносини прямого підпорядкування між близькими особами завжди зумовлюють наявність потенційного конфлікту інтересів у особи, якій підпорядковується його близька особа. У такому випадку слід вживати передбачених Законом України «Про запобігання корупції» заходів для врегулювання конфлікту інтересів [12, с. 81]. Зокрема, вищеозначена норма охоплює і посадових осіб юридичних осіб публічного права у сфері охорони здоров'я щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII не визначає поняття «конфлікт інтересів», законодавець надає його розуміння через словосполучення: «реальний конфлікт інтересів» й «потенційний конфлікт інтересів». Зокрема, реальний конфлікт інтересів – суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень; потенційний конфлікт інтересів – наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень [11]. Визначення приватного інтересу наведено в профільному законі: це будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях [11]. Виходячи з нього, будь-який зв'язок особи з іншою особою по суті буде породжувати виникнення приватного інтересу. Проблемою такої приватний інтерес стає лише тоді, коли він входить у протиріччя з публічним інтересом через службові обов'язки конкретної особи.

Публічний інтерес протиставляється приватному лише в тому випадку, коли їх дія виникає одночасно, або потенційно може виникнути в майбутньому стосовно окремої публічної особи або особи приватного права, що виконує деякі публічні функції. Саме це є підставою до вжиття антикорупційних обмежень або відкриття процедури із врегулювання конфлікту інтересів [7, с. 112]. Отже, при вирішенні питання щодо наявності приватного інтересу у сфері службових повноважень як складової конфлікту інтересів слід у кожному випадку враховувати конкретні обставини, відносини та зв'язки особи, обсяг її службових/представницьких повноважень під час прийняття того чи іншого рішення. Зокрема, О.М. Шевчук вказує що, конфлікт інтересів у публічних службовців – це ситуація, за якої публічний службовець, виконуючи свої обов'язки, має приватний інтерес (особисту заінтересованість), який хоча й не обов'язково викликає прийняття неправомірного рішення або вчинення неправомірного діяння у сфері публічної служби, але здатна до цього призвести у випадку прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання службових повноважень [5, с. 425]. До особливостей категорії конфлікт інтересів, які закріплені у національному антикорупційному законодавстві слід віднести так: 1) норми законодавства розповсюджуються на осіб, наділених службовими чи представницькими повноваженнями; 2) конфлікт інтересів передбачає як реальну, так і потенційну наявність суперечностей між приватними інтересами особи та обов'язками, які вона виконує в силу наділення її службовими чи представницькими повноваженнями; 3) приватними інтересами визнаються майнові та немайнові (особистісні) інтереси осіб, наділених службовими чи представницькими повноваженнями; 4) конфлікт інтересів здатний вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання службових чи представницьких повноважень [5, с. 48].

У випадку виникнення обставин прямого підпорядкування між близькими особами мають бути вчинено: 1) у 15-денний строк близькі особи вживають заходів щодо усунення таких обставин; 2) якщо в зазначений строк ці обставини добровільно не усунуто, відповідні особи або близькі їм особи в місячний строк з моменту виникнення обставин підлягають переведенню в установленому порядку на іншу посаду, що виключає пряме підпорядкування; 3) у разі неможливості такого переведення особа, яка перебуває у підпорядкуванні, підлягає звільненню із займаної посади [11]. Зазначимо, що при усуненні обставин прямого підпорядкування близьких осіб переведення може бути застосоване як до особи, яка перебуває у прямому підпорядкуванні, так і до особи, у якої в прямому підпорядкуванні перебуває близька особа. Натомість, у разі неможливості переведення, звільненню підлягає саме особа, яка перебуває в підпорядкуванні передбачено у методичних рекомендаціях Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) [12].

При цьому слід враховувати, що час для виконання вимог, закріплених у ст. 28 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII є більш обмеженим (повідомлення про конфлікт інтересів здійснюється не пізніше наступного робочого дня з моменту виявлення, а врегулювання конфлікту інтересів – протягом 2-х робочих днів з дня отримання повідомлення), ніж час для усунення обставин прямого підпорядкування близьких осіб (до 1 місяця з моменту виникнення обставин) [11]. На відміну від положень ст. 27 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII, які містять імперативну заборону щодо спільної роботи близьких осіб, ст. 28 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII допускає роботу близької особи у підпорядкуванні за умови врегулювання конфлікту інтересів у діяльності публічних службовців

[12]. Отже, для виконання вимог обох статей Закону України «Про запобігання корупції» особи, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у якої в підпорядкуванні працює близька особа, не пізніше наступного дня з моменту виникнення конфлікту інтересів мають повідомити про це свого безпосереднього керівника або особу, уповноважену на її звільнення/ініціювання звільнення, а керівник/особа, уповноважена протягом 2-х днів після такого повідомлення – вжити заходів щодо його врегулювання.

Якщо як захід врегулювання конфлікту інтересів буде обрано перегляд службових повноважень, переведення особи на іншу посаду або звільнення, надалі буде відсутня потреба в застосуванні передбачених ст. 27 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII механізмів усунення відносин прямого підпорядкування, оскільки такі заходи врегулювання конфлікту інтересів усувають відносини прямого підпорядкування. Якщо буде застосовано такий захід врегулювання конфлікту інтересів, як зовнішній контроль, виконання вимог ст. 27 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII має продовжуватися [11].

У методичних рекомендаціях НАЗК від 21.10.2022 р. № 13 наведені приклади практичного застосування виникнення конфлікту інтересів при спільній роботі близьких осіб [12]. Зокрема розкриємо кілька прикладів. Приклад 1. Так, близькі особи працюють в одному державному органі, державному (комунальному) підприємстві (установі, організації), але між ними немає прямого підпорядкування. Чи виникає конфлікт інтересів у близьких осіб? Так, за наявності службових повноважень, які можуть бути реалізовані щодо близької особи. Конфлікт інтересів буде наявний у тієї особи, яка має повноваження, під час реалізації яких (стосовно близької особи) може бути задоволений приватний інтерес. Відсутність таких повноважень виключатиме наявність конфлікту інтересів. Так, наприклад, на підприємстві працюють близькі особи, одна з яких обіймає посаду керівника уповноваженого підрозділу з питань запобігання та виявлення корупції (далі – уповноважений підрозділ), а інша – керівник управління фінансового забезпечення. До повноважень керівника уповноваженого підрозділу належить здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства, в тому числі перевірка факту подання суб'єктами декларації декларацій та повідомлення НАЗК про випадки неподання чи несвоєчасного подання таких декларацій. Вказані повноваження реалізуються також щодо керівника управління фінансового забезпечення, а тому в керівника уповноваженого підрозділу буде наявний конфлікт інтересів. Натомість конфлікт інтересів відсутній, наприклад, у ситуації, коли близькі особи працюють у патрульній поліції на посадах інспекторів поліції і не наділені службовими повноваженнями, які можуть бути реалізовані стосовно один одного [12, с. 88].

В іншому прикладі НАЗК роз'яснює. Зокрема, у керівника державного (комунального) підприємства (установи, організації) виник потенційний конфлікт інтересів у зв'язку з тим, що на підприємстві працює його близька особа. Чи є належним способом врегулювання конфлікту інтересів керівника підприємства делегування його повноважень у частині, що стосується близької особи, своєму заступнику? Ні. Пояснення НАЗК полягають в наступному. Делегування повноважень заступнику не виключає наявності у керівника підприємства потенційного конфлікту інтересів, оскільки він як керівник має право надавати вказівки, доручення своєму заступнику, в тому числі щодо своєї близької особи (доньки), контролювати їх виконання. Також таке делегування повноважень призведе до виникнення потенційного конфлікту інтересів у заступника керівника державного підприємства та порушує вимоги п. 1 ч. 1 ст. 28 Закону України «Про запобігання корупції»

щодо недопущення виникнення реального, або потенційного конфлікту інтересів. Отже, делегування керівником підприємства повноважень щодо близької особи своєму заступнику чи іншій посадовій особі підприємства не є належним способом врегулювання конфлікту інтересів та порушує п. 1 ч. 1 ст. 28 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII [12, с. 88].

Висновок. Обмеження спільної роботи близьких осіб із метою запобігання корупції, мають застосовуватися в тісному взаємозв'язку із вимогами щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. Зміст обмеження спільної роботи близьких осіб згідно вимог антикорупційного законодавства полягає в забороні: 1) мати у прямому підпорядкуванні близьких їм осіб; 2) бути прямо підпорядкованими у зв'язку з виконанням повноважень близьким

їм особам. Обмеження спільної роботи близьких осіб стосується осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та складається з заходів запобігання конфлікту інтересів (п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»). Однак на посадових осіб юридичних осіб публічного права, які не зазначені в п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», зокрема на керівників та інших посадових осіб державних та комунальних підприємств, установ, організацій, не поширюються обмеження спільної роботи близьких осіб, що визначені в ст. 27 цього Закону, однак на вказаних осіб поширюються вимоги щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, які передбачені у ст. 28 цього Закону, включаючи посадових осіб юридичних осіб публічного права сфери охорони здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>
2. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки: Указ Президента України: від 21 жовтня 2011 року № 1001/2011. Офіц. вісн. України. 2011 р. № 83. ст. 3020.
3. Shevchuk, O. Conflict of interest in the activities of judges in Ukraine and the European Union: a comparative legal study. /O. Shevchuk, O. Lysodyed, N. Matyukhina, O. Babaieva, S. Davydenko. *Juridical Tribune Journal*. 2023. Vol. 13. Issue. 2. P. 261–282. DOI: 10.24818/TBJ/2023/13/2.06
4. Рівчаченко С.В. Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів як спосіб протидії корупції: автореферат. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 24 с.
5. Shevchuk O.M. Conflict of interests in the public services in Ukraine: administrative and legal regulation and problems of realization (P. 407–427). Institutionalization of public relations in the fight against corruption: the experience of countries of Eastern and Western legal traditions (universal theoretical framework for the relevant anti-corruption law of Ukraine). Collective monograph. Volume 2. Tallinn : Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2019. 448 p.
6. Пантелеев С. М. Адміністративно-правове регулювання антикорупційних заборон та обмежень у діяльності поліцейських в Україні: дисерт. ... докт. філософії за спец.: 081– Право. Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2021. 270 с.
7. Лупу А. К. Адміністративно-правове забезпечення дотримання антикорупційних обмежень в публічній службі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К. : ЗУНУ, 2021. 216 с.
8. Шимон О. М. Обмеження та заборони як засоби запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, у діяльності державних службовців в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 201 с.
9. Басов А. В. Поняття «обмеження» як юридична категорія: теоретичний аспект. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 1 (3). С. 27–33.
10. Левада О. В. Правові обмеження як засоби попередження зловживанням правом (теоретико-правовий аспект). *Вісник національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 191–199.
11. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
12. Щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, дотримання обмежень щодо запобігання корупції. Методичні рекомендації НАЗК від 21.10.2022 р. № 13. <https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Metodychni-rekomendatsiyi-vid-21.10.2022-13.pdf>
13. Про статус гірських населених пунктів в Україні: Закон України від 15.02.1995. № 56/95-ВР (вводиться в дію Постановою ВР № 57/95-ВР від 15.02.1995 р. *Вісник Верховної Ради України*. 1995. № 9. Ст. 59).
14. Panteleyev S.M. Conflict of Interests as a Factor of Corruption: Regulatory Definition in the Legislation of Ukraine. *European Reforms Bulletin*. 2019. № 4. С. 45–50.